

Immanuel Kant ja ilmastoahdistus

Risto Saarinen: *Oppi toivosta*. Gaudeamus 2020. 192 sivua.

OPPI TOIVOSTA päättää ekumeeniikan professori Risto Saarisen rakkautta, luottamusta ja toivoa käsittelevän filosofisen trilogian. Kirjoittaja lähestyy toivoa avoimuuksina, millä hän tarkoittaa vastaanottamista ja mahdollisuuksien tajuamista sekä toiminnan kohteena olemista mielikuvituksen, tunteen ja järjen varassa. Mielikuvitus lisää rakkauteen, luottamukseen ja toivoon vaikutteiden prosessoinnin ja kognitiivisen kohdentamisen, jolloin nämä kolme avoimuutta pääsevät luotaamaan mahdollisia maailmoja.

KOTI-İKÄVÄ TULEVAAN

Antiikin Kreikassa tulevaisuuteen kohdistuvan odotuksen (ἐλπίς) vastinparina pidettiin muistia. Odotus suuntautuu toiveina tai pelkoina tulevaan, muisti menneeseen. Tunteen lisäksi toivoon liitettiin järkeen ja mielikuvitukseen vetoava puoli. Filosofit ovat antiikin ajoista alkaen kehottaneet välttämään niin ylenmääräisiä toiveita kuin pelkojakin. Nykyisin toivon vastakohtaksi asettuvat Saarisen mukaan pikemmin huoli ja ahdistus kuin pelko. Huoli ilmaisee sitä, että ihminen on ajattelussaan samanaikaisesti nykyhetkessä ja tulevaisuudessa.

Ernst Bloch (1885–1977) vaikutti toivon filosofiallaan 1960-luvun opiskelijaradikalismiin. Hänen mukaansa toivo on yhtä kuin

kyky nähdä parempi tulevaisuus ja panna sitä käytäntöön jo nykyhetkessä. Uusi vaatii uuden kielen. Toivon kyky on eräänlaista koti-ikävää, kun varsinainen koti ja kotimaa on tulevassa, ei menneessä. Liike nykyisestä tulevaan on samalla liikettä yksin olostayhteisöön ja meihin. Valitettavasti toivon filosofia on monesti latisnutun itsehoito- tai bisnesoppaiden positiiviseksi ajatteluksi, joka voi pahimmillaan hapertaa kykyä nähdä elämän varjoisia ja monimutkaisia puolia.

Saarinen selostaa Blochin lisäksi Paul Ricœurin ja Richard Rortyn ajattelua, mutta tärkein toivon filosofi hänelle on Immanuel Kant (1724–1804), jonka päiväkävelyjen mukaan königsbergiläiset tarkistivat kellonsa. Kant teki kopernikaanisen kumouksen siirtäessään filosofian painopisteen ontologiasta epistemologiaan, eli todellisuuden ”olemuksen” pohdinnasta kysymykseen, miten todellisuudesta saadaan tietoa. Aikanaan radikaali Kant edustaa kuitenkin nykyisin monen filosofin vierastamaa modernia valistusajattelua sekä universalistista ja objektivistista tiedekäsitystä. Tunnettuja ovat hänen motiiveja korostava velvollisuusetiikkansa sekä ylevä, mutta käytännössä vaikeasti toteutettava kategorinen imperatiivinsa, jonka ajatus on ”Tee vain asioita, joiden toivot tulevan yleiseksi laiksi”.

OIKEUS TOIVOON

Filosofi Hannah Arendtin mukaan yhteisöllä ja yhteisöissä tulee olla tunne jatkuvuudesta nykyisin elävien jälkeenkin. Ympäristökriisi kyseenalaistaa jatkuvuuden radikaalilla tavalla ja tekee hyvien aikomusten ja vähemmän hyvien tekojen kuilun näkyväksi. Aristoteles (384–322 eaa.) ihmetteli, miksi ihmiset toimivat vastoin parempaa tietoaan, ja apostoli Paavali kysyi, miksi ”en tee sitä hyvää, mitä tahdon, vaan sitä pahaa, mitä en tahdo”. Heikkoluonteisuuden (ἀκρασία) aiheuttaa Aristoteleen mukaan motiivikonflikti. Vastakkaiset toimintaohjeet sotkevat päättelykykyä.

Kant tuo *Puhtaan järjen kritiikissään* esiin korkeimman hyvän ideaan. Järki tiivistyy kolmeen kysymykseen: mitä voin tietää, mitä minun tulee tehdä, ja mitä saan toivoa? Saada-verbillä hän ei tarkoita etua tai vastaanottamista vaan oikeutusta. Oikeus toivoon

syntyy vasta, kun tiedän oikein ja toimin oikein.

Kantille toivo on tunteen sijasta järkiperäinen taipumus, joka kykenee arvioimaan moraalien vaatimuksia. Hyvää tulee tehdä pyyteettömästi. Kenelläkään ei ole itsestään selvää oikeutta onnellisuuteen, ja oikeutettu toivo onnellisuuteen on vain sillä, joka on siihen arvollinen. Kuulostaa varsin vaateliaalta maailmassa, jossa onnellisuutta pursotetaan kuin tuubista ja levitetään kaikkialle.

Kantin anti ilmastoajattelulle on Saarisen mukaan paitsi teoreettisen ja moraalisen, myös luonnon- ja ihmistieteellisen keskustelun yhdistäminen. ”Järjen kaanonin” ensimmäinen kysymys on, mitä voin tietää. Ympäristökysymyksistä puhuttaessa toiminnan pohjana olevan tiedon tulee olla monitieteistä, eivätkä luonnon- ja ihmistieteilijät voi sivuuttaa toisiaan. Toista kysymystä, mitä minun tulee tehdä, Saarinen pitää mutkikkaana, koska Kant oli tietoinen niin sanotusta Humen giljotiinista. Sen mukaan tosiasioita koskevasta tiedosta ei voi päätellä, mitä tulee tehdä: ”*There is no ought from is.*”

Keskustelu ilmastomuutoksesta on keskustelua tulevaisuudesta, johon kohdistuu toiveita ja pelkoja. Kolmas kysymys on, mitään toivoa. Tältä kannalta on takaperoista asettaa ensin tavoitteita ja sitten miettiä keinoja. Vastamyrkky heikkoluonteisuudelle on toiveista puhuminen vasta, kun on jo toteuttamassa niitä. Oikeus toivoa on silloin ja vain silloin, kun otan asioista selvää ja teen parha-

ni niiden eteen. Saarinen kertoo, että monet hänen opiskelijansa toimivat juuri näin, eikä toiminta palaudu itseterapointiin: ”Syön kasvisruokaa ja ajan pyörällä sen tähden, että voisin olla toiveikas myös yleisemmällä tasolla. Jos en itse tee mitään, ahdistukseni kasvaa toivoa suuremmaksi (s. 91).” Toivo säilyy tekojen myötä, mutta oikeiksi tietämiään asioita tulee myös tehdä omasta toiveikkuudesta riippumatta.

TOIVON PALUU

Voimme kaivata tuntematonta kuten muuttolintu, joka lähtee ensimmäiselle matkalleen. Samalla toivo voi suuntautua menneeseen. Fantasiakirjailijoiden J. R. R. Tolkienin ja C. S. Lewisin teosten pohjalta Saarinen esittää, että nostalginen toivo johtaa sykliseen aikakäsitykseen. Rationaalinen edistysusko ei voi olla ihmiselämän viimeinen turvapaikka. Tolkienin ja Lewisin kuvaamat pahat voimat pyrkivät totalitaariseen hallintaan, historian loppuun, mutta hyvät voimat pyrkivät erilaisiin sykleihin. Tarinoiden lopussa palataan alun yhteisöön. Kun toivo ja hyvän odotus suuntautuvat taakseen, ne suuntautuvatkin syklisen ajan vuoksi viime kädessä eteenpäin.

Ajatus kiertokulusta toivon kohteena on Saarisen mukaan vielä jäsentymätön. Filosofisessa ja teologisessa toivokirjallisuudessa lineaarinen aikakäsitys on yleensä annettuna, ja toivo liittyy edistykseen. Silti kumpikaan antiikin Kreikan ajan muodoista ei ole

lineaarinen. *Kronos* on luonnontieteellinen ja samalla syklinen aika, jota lasketaan planetaaristen kiertokulkujen avulla. Kellot ja kalenterit mittaavat syklistä aikaa. Toinen aikakäsitys, *kairos*, on meitä lähellä olevaa, tapahtuvaa aikaa.

Syklisen toivon ajatus tulee lähelle ilmastokeskustelua. Toivomme vuodeaikojen syklin toistuvan entisenlaisena. Syklin loppuminen merkitsisi historian loppua.

Risto Saarinen toteaa, että toivon teema on hajanaisempi ja moninaisempi kuin trilogian aiempien osien, rakkauden ja luottamuksen, teemat. Joitakin irrallisen tuntuisia jaksoja teoksessa onkin, kuten sivistys- ja suoritusyliopiston vertailu, mutta tavanomaisesta poikkeavia näkökulmia tarjoavaa teosta voi hyvin suositella toivon ja toiveikkuuden pohdinnan tueksi.

JUSSI ONNISMAA

FT, dosentti, työnohjaajakouluttaja, tietokirjailija

Werka kehitys Oy

LISÄÄ AIHEESTA

Onnismaa, J. (2017). Luottamus, uskollisuus ja haavoittuvuus. Kirja-arvio teoksesta Risto Saarinen: *Oppi luottamuksesta. Aikuiskasvatus* 37(3), 236–237. DOI: <https://doi.org/10.33336/aik.88434>.